

JAARBOEK
VOOR
MUNT- EN
PENNINGKUNDE

83
1996

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

MUNTEN UIT DE LOMBOK-SCHAT

L.M.J. Boegheim

inleiding

Het op circa 240 km oostelijk van Java gelegen eiland Lombok, behorend tot de Kleine Soenda Eilanden, maakte van 1843 tot 1942 formeel deel uit van Nederlandsch Oost-Indië. Thans vormt het een deel van de Indonesische provincie Nusa Tenggara Barat.

Lombok werd in de loop van de 16e eeuw door de sultan van Dernak geïslami-seerd en kwam omstreeks 1740 onder Balinees gezag. Dit had een voortdurende strijd tot gevolg tussen de Balinese vorsten die Hindu waren en de Sasaks, bewoners van Lombok die de Islam trouw bleven. In 1843 erkende de Javaanse vorst van Mataram, die Lombok had onderworpen, de Nederlandse soevereiniteit.

Het Nederlandse bestuur toonde aanvankelijk weinig interesse voor de Buitengewesten, zoals de gebieden buiten Java, centrum van het koloniale bestuur, gewoonlijk werden betiteld. Door deze onthoudings-politiek werd min of meer bewust van de ontwikkeling van deze gebieden afgezien. Hierin kwam noodgedwongen verandering door het uitbreken van de Atjeh-oorlog in 1873. De strijd, die tot 1903 heeft geduurd, was nog volop aan de gang toen het Nederlandse gezag zich in 1894 geconfronteerd zag met de opstand op Lombok. Gezien de ervaringen opgedaan in Atjeh besloot het Nederlandse gezag dan ook tot daadwerkelijk krachtig ingrijpen, toen de Sasaks opnieuw in conflict kwamen met hun overheersers en de hulp inriepen van het Nederlandsch-Indische leger in hun strijd tegen de Balinese tegenstanders.

De radja van Lombok had aanvankelijk onderwerping en een oorlogsschatting van een half miljoen gulden aangeboden. De eis zou f 1 miljoen hebben bedragen, te betalen in dollars, pesetas, piasters en rijksdaalders. Er zouden op 24 augustus 1894 269.000 zilverstukken en 2.000 goudstukken zijn betaald, die echter door de Baliërs zouden zijn terug veroverd¹. Door verraad van de Balinezen werden de Nederlandse troepen echter in de avond van 25 augustus 1894 overvallen, waarbij aan Nederlandse zijde meer dan 100 doden en 300 gewonden te betreuren vielen. De gouverneur-generaal, jhr. C.H.A. van der Wijck (1893-1899), stuurde daarop versterkingen. Het einde kwam toen op

1 E. Vanvugt *De schatten van Lombok; honderd jaar Nederlandse oorlogsbuit uit Indonesië* (Amsterdam 1994) 29 en 31.

18 november 1894 Tjakranegara, waar het paleis van de radja was gelegen, in brand geschoten, bestormd en ingenomen werd.

Bij de gevechten onderscheidde zich de jeugdige tweede luitenant Hendrikus Colijn, de latere Nederlandse minister-president, die na afloop van de strijd met zijn compagnie Ambonezen een psalm aanhief. Het zal hem op dat moment wel niet bekend zijn geweest dat de kosten van de gehele operatie het voor die tijd aanzienlijke bedrag van 2½ miljoen gulden hadden geveerd. Lombok bleef tot de Japanse bezetting in 1942 in Nederlandse handen.

schatvondst

Na de inname van het paleis werden de puinhopen zorgvuldig doorzocht, waarbij vele kostbaarheden werden aangetroffen. Het merendeel bleek door de brand beschadigd. Behalve munten, sieraden en edelstenen werd ook een belangrijke verzameling handschriften gevonden. De gehele schat werd naar Batavia overgebracht en daar door het departement van Financiën op een waarde van 1 à 1½ miljoen gulden geschat. De voorwerpen werden in Batavia in het museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen tentoongesteld. Ze oogstten algemeen bewondering van een groot aantal bezoekers, waaronder ook veel inheemse militairen. Tal van voorwerpen, die uit volkenkundig oogpunt voor het museum interessant waren, werden afgestaan en de rest in drie zendingen naar Nederland verscheept. Onder die rest bevonden zich ook de munten. Later zou blijken dat het ruim 7.000 kg zilveren munten en 230 kg goudstukken betrof. De eerste zending arriveerde in december 1895, de tweede in februari 1896 en de derde in januari 1898.

eerste zending

Het eerste gedeelte van de Lombok-schat dat naar Nederland werd overgebracht, bestond uit een groot aantal door het vuur geschonden zilveren rijksdaalders, waarvan de nominale waarde bij benadering werd vastgesteld op f 586.979. De verzending vond rechtstreeks naar 's Rijks Munt in Utrecht plaats².

De munten kwamen begin december 1895 aan en moesten op verzoek van de ministers van Koloniën en van Financiën worden vermuut tot pasmunt voor Nederlandsch-Indië.

Van de rijksdaalders waren 232.000 stuks of f 580.000 verpakt in zakken van 200 stuks. De rest tot een gewicht van 117,051 kg was op zodanige wijze door het vuur aangetast dat de waarde slechts bij benadering kon worden geschat op f 6.979 of f 59,50 per kg muntmateriaal.

2 *Vijfenvertigste Algemeen Verslag van het Munt-College over 1895 (Utrecht 1896) 7.*

Bij 's Rijks Munt werd de gehele partij tot baren versmolten³. Voor het smelten werd steeds de inhoud van vijf zakken uitgestort. De munten waren grotendeels grauwzwart van kleur en bleken geoxydeerd. Bij het leegschudden van de zakken werd veel stof verspreid, dat hoofdzakelijk bestond uit afgescheiden koperoxyde. Het smelten vond plaats in een potloden kroes onder houtskool. Nadat een potproef was genomen werd het vloeibare metaal tot een baar uitgegoten⁴. Het gewicht van de baar vermeerderd met het gewicht van de potproef, gold als netto opbrengst van duizend versmolten rijksdaalders.

Op deze wijze werden 232 baren verkregen met een totaalgewicht van 5.773,674 kg, terwijl het resterende verbrande muntmateriaal nog een viertal baren opleverde met een totaalgewicht van 98,329 kg en een kleine baar van 16,503 kg. De smeltgreinen (metaalkorrels uit de bedekkende houtskoollaag en de residu's uit de kroezen) leverde ook nog twee baartjes op van 6,017 en 1,764 kg, zodat in totaal 5896,287 kg zilver werd teruggewonnen⁵.

Overeenkomstig de voorschriften van het Koninklijk Besluit van 18 mei 1884 nr 28 ontving de muntmeester f 0,07½ per f 100 nominale waarde, derhalve in totaal f 440,23½.

De gehalte-proeven, die op iedere baar werden verricht, wezen uit dat het gemiddelde gehalte 946/1000 bedroeg, zodat de inhoud fijn zilver 5578,040 kg was. Dit mocht abnormaal hoog worden genoemd, daar als regel rijksdaalders bij versmelting hoogstens een gehalte van 945 à 945,2/1000 opleverden. Het abnormaal hoge gehalte kan worden verklaard doordat men te doen had met verbrande, dat wil zeggen geoxydeerde munten. Deze munten hadden een weinig koperoxyde verloren in de vorm van schilfer of poeder zodat bij de meeste versmeltingen, door de reducerende werking van de houtskool, een oxydevrije zilver-koper alliage ontstond met een zilveragehalte van 946/1000 of hoger (tot 948,4). Het mechanisch verlies had dus een tekort aan koper tot gevolg.

Bij Koninklijk Besluit van 23 januari 1896 nr 15 werd machtiging verleend om uit dit zilver een bedrag van f 307.500 aan ¼-guldens en een zelfde bedrag aan 1/10-guldens met een gehalte van 720/1000 te vervaardigen, waartoe 5583,708 kg fijn zilver was benodigd. De ontbrekende 5,668 kg zilver werd aangekocht tegen f 54,50 per kg. Voor bijzet was 1858,863 kg koper nodig, waarvoor f 67,17 per 100 kg werd betaald.

3 *Zesenvestigste Algemeen Verslag van het Munt-College over het jaar 1896* (Utrecht 1897) 11.

4 Potproef: een proef aan de hand van het aan de smeltkroes ontnomen vloeibaar materiaal.

5 *Zesenvestigste Algemeen Verslag van het Munt-College over het jaar 1896* (Utrecht 1897) 12.

De kosten voor deze aanmunting bedroegen:	
— waarde uit Lombok ontvangen rijksdaalders	f 586.979,—
— kosten van versmelting	“ 440,23½
— aankoop zilver 5,668 kg fijn	“ 308,90
— aankoop koper 1858,863 kg	“ 1.248,60
— muntloon	“ 24.189,18
	<hr/>
totaal:	f 613.165,91½

Hiervoor werd *f* 615.000 specie verkregen, zodat de vermuting een batig saldo van *f* 1.834,08½ opleverde. De verzending hiervan naar Nederlandsch-Indië vond in februari/maart 1896 plaats. De kosten voor verzending, assurantie en verpakking bedroegen *f* 2480.

tweede zending

De kisten van de tweede zending, die in februari 1896 in Amsterdam aankwam, werden op verzoek van het departement van Koloniën voorlopig opgeborgen in de kluizen van de Nederlandsche Bank in Amsterdam. Behalve aanzienlijke aantallen munten omvatte de tweede zending veel gouden en zilveren voorwerpen. Maar de in Amsterdam geschatte waarde viel tegen en was beduidend lager dan die welke in Batavia was vastgesteld. Ze bedroeg slechts circa *f* 70.000. Zoals eerder geconstateerd, bleken de voorwerpen bij de brand beschadigd; de edelstenen waren veelal vals en wat in Batavia voor goud was aangezien bleek gewoon koper. De taxateurs hadden echter geen rekening gehouden met de munten. Bovendien zaten in diverse kisten nog grote klompen half gesmolten rijksdaalders [afb. 1].

De minister van Koloniën, mr Jacob Hendrik Bergsma, ‘beschermer nationaal kunstbezit *Holland op z'n smalst*’, wilde niets liever dan de schat in haar geheel verkopen om de kosten van de militaire operatie te dekken, een idee dat op nogal wat weerstand stuitte. Er gingen stemmen op om alles in het Rijksmuseum onder te brengen. Tenslotte werd een commissie ingesteld, die onder leiding stond van jhr mr Victor Eugène Louis de Stuers (1843-1916), referendaris bij het departement van Binnenlandse Zaken, hoofd van de afdeling Kunsten en Wetenschappen, die als een groot kunstliefhebber bekend stond. De Stuers slaagde er in om met behulp van Jacob Theodoor Cremer, die Bergsma in juli 1897 als minister van Koloniën was opgevolgd, de collectie kunstvoorwerpen en handschriften over verschillende musea te verspreiden. In 1978 werd het grootste deel van de stukken die in Nederland terecht waren gekomen aan Indonesië teruggegeven, maar de munten waren daar niet bij: die waren versmolten.

samenstelling van de tweede zending

Begin april 1896 deelde de minister van Koloniën aan het Munt-College in Utrecht mee, dat bij de Nederlandsche Bank in Amsterdam de volgende munten en goud en zilver in bewaring waren gegeven⁶:

- 2540 gouden dubloenen⁷
- 9 halve gouden dubloenen
- 4814 dollars
- 3198 dollars en pilaarmatten, gedeeltelijk door brand beschadigd
- 1 Hongkong-dollar
- 1 Mexicaanse dollar
- 1992 geschonden rijksdaalders
- 717 Indische guldenstukken met de beeltenis van Willem I
- 241 Spaanse 20-pesetastukken
- 238 gouden dukaten
- 96 vijf-francstukken
- 9 beschadigde sovereigns
- 7 beschadigde halve sovereigns
- 9 drie-guldenstukken.

Voorts:

- 20,198 kg goud in staafjes, blaadjes en stukken
- 115,67 kg zilver, waaronder 42,200 kg vrij zuiver (inééngesmolten rijksdaalders), het restant in zilver en ijzer, alzo onzuiver
- 1,5 kg koper.

Gevraagd werd op welke wijze het materiaal in het meeste belang van Nederlandsch-Indië te gelde kon worden gemaakt.

Het Munt-College adviseerde het zilver naar Utrecht op te sturen. Het kon er voorlopig worden bewaard en bij de eerstvolgende aanmunting voor Nederlandsch-Indië worden verwerkt. Dit bood meer voordelen dan versmelten en verkopen, want dan zou het, na aftrek van de smeltkosten, *f* 55 per kg fijn opbrengen.

Het goud kon worden uitgezocht. De muntmeester was wel genegen de dukaten en dubloenen over te nemen, mits deze in goede staat verkeerden. Hij kon

6 's Rijks Munt, Oud archief (RM), Doss. 245, omslag Lombokschat, brief letter E nr 15 dd. 7.4.1896 van het ministerie van Koloniën. Ter wille van de overzichtelijkheid heb ik de in de brief opgegeven aantallen per soort samengeteld.

7 Dubloen: in de 16e eeuw benaming voor diverse veelvoudigen van de Spaanse gouden dobla. In de 19e eeuw vooral gebruikt als benaming voor de acht-escudostukken. In de populaire literatuur aanduiding voor de goudstukken die vanuit Zuid-Amerika naar Spanje werden verscheept. Zie: E.J.A. van Beek (red.) *Encyclopedie van Munten en Bankbiljetten* (Houten 1986).

1 Samengesmolten zilverstukken uit de Lombok-schat.
(Foto De Nederlandsche Bank, Audio-visuele collectie)

er *f* 1650 per kg fijn voor betalen. Wellicht konden munten, die voor de verzameling van belang waren, tegen de volle waarde worden overgenomen. Wat niet teruggehouden werd kon tot één of meer baren worden samengesmolten en voor *f* 1648 per kg fijn te gelde gemaakt. De toezending diende franco Utrecht plaats te vinden⁸.

Reeds half april verklaarde de minister van Koloniën zich accoord, behalve dat de stukken (sic!) van gouden voorwerpen en het zilver voorlopig in bewaring moesten worden gehouden. De nodige instructies waren aan de Nederlandsche Bank verstrekt⁹.

Deze instantie adviseerde de zending al op 18 april 1896, maar schreef twee dagen later dat de *zending zaterdag niet gereed kon komen, daar de specificatie niet klopte*. Een verbeterde lijst volgde op 21 april 1896, waaruit bleek dat de zending acht kisten omvatte, genummerd 5, 8, 11, 12, 16, 17, 20 en 21. De totale inhoud — niet separaat per kist vermeld — bestond uit:

- 39 zakken met elk 200 zilveren dollars
- 1 zak met 2 zilveren dollars
- 10 zakken met elk 200 rijksdaalders
- 1 zak met 125 rijksdaalders
- 1 zak met 500 guldens
- 1 zak met 217 guldens
- 1 zak met 96 vijf-francstukken
- 1 zak met 9 drie-guldenstukken
- 9 zakken met elk 250 gouden dubloenen
- 1 zak met 290 gouden dubloenen
- 1 zak met 9 halve gouden dubloenen
- 1 zak met 238 gouden dukaten
- 1 zak met 230 Spaanse 20-pesetastukken
- 1 zak met 11 Spaanse 20-pesetastukken
- 1 zak met 9 sovereigns en 7 halve sovereigns.

Aan goud waren vier zakken met 20,628 kg diversen aanwezig, aan zilver in totaal 125,717 kg en aan koper 2,600 kg.

Het ministerie van Koloniën liet weten dat de eerstaanwezend ambtenaar bij het Koloniaal Etablissement te Amsterdam 212 stuks dollars (wellicht ook matten; na de eerste opgave wordt uitsluitend over dollars gesproken) minder

8 RM Doss. 245, brief nr 617/561 dd. 10.4.1895 van het Munt-College aan de minister van Koloniën.

9 RM Doss. 245, brief letter E nr 5 dd. 16.4.1896 van het ministerie van Koloniën aan het Munt-College.

en 133 stuks rijksdaalders meer had aangetroffen¹⁰. Aan goud was 0,430 kg, aan zilver 10,047 kg en aan koper 1,1 kg meer bevonden. Het ministerie voegde hieraan nog toe dat ook de fragmenten van zilver voorlopig in bewaring moesten worden gehouden¹¹. De aantallen rijksdaalders en dollars weken dus niet onaanzienlijk af van de oorspronkelijk opgegeven aantallen.

Het Munt-College bevestigde de ontvangst van de zending op 1 mei 1896¹². Maar in Utrecht werden ook weer verschillen met de oorspronkelijke opgave geconstateerd. Er bleken 230 Spaanse 20-pesetastukken aanwezig. De andere 11 als Spaanse 20-pesetastukken opgegeven stukken bleken in werkelijkheid uit 7 beschadigde sovereigns en 4 diverse Spaanse goudstukken te bestaan. Van de 9 als beschadigd opgegeven sovereigns bleken 2 stuks beschadigd, maar de rest bestond uit 7 beschadigde Spaanse goudstukken. Het gewicht van de gouden voorwerpen bedroeg 20,184 kg.

Van de 39 zakken met zilveren dollars met elk 200 stuks bleek één zak 2 stuks minder te bevatten. De als 9 drie-guldens opgegeven post bestond uit 7 drie-guldenstukken en 2 dukatons. De 2125 rijksdaalders waren allemaal geschon- den. Tenslotte trof men in Utrecht 130,209 kg diverse zilveren voorwerpen en verbrande, ten dele samengesmolten rijksdaalders aan. Hieronder ook 0,444 kg zilver-afval, dat als goud was opgegeven. Derhalve was aan goud 20,184 kg aanwezig. Aan waardeloos koper en ijzer was nog 2,620 kg aanwezig. Het Munt-College gaf de toezegging eerlang een voorstel te zullen doen.

Numismatisch gezien valt het te betreuren dat geen gedetailleerde specificatie van de gouden munten bewaard is gebleven. Wel blijkt uit latere correspon- dentie en een door A.D. van Riemsdijk van het Munt-College opgemaakt over- zicht, nog één en ander in zake de jaartallen, te weten:

- dubloenen van Spanje: 1 van 1767
- 94 van 1772/1785
- 975 van 1786/1824

10 Het Koloniaal Etablissement, gevestigd in Amsterdam, was een onderdeel (Afd. F) van het ministerie van Koloniën. Bij beschikking van de minister van Koloniën van 14.2.1934, Kabinet nr 24 was zijn taak als volgt omschreven: *Aanschaffing, keuring, verpakking en verzending van geweven goederen, uitrustingsstukken, levensmiddelen, leder en lederwaren, papier- schrijf- en teekenbehoeften, verfwaren, chemicaliën, oliën en vetten, metalen (uitgezonderd belangrijke partijen onbewerkt ijzer, staal en koper) en metalen voorwerpen, hout- en steenwerk, glas- en aardewerk, gereedschappen, kramerijen, enz. ten behoeve van den burgerlijken en militairen dienst. Opslag van Gouvernements mijnbouw- en landbouwpro- ducten.* Uit: Jaarverslag 1936 van het Koloniaal Etablissement te Amsterdam (het eerste jaarverslag dat verscheen nadat de instelling reeds meer dan 60 jaar bestond). Met dank aan de heer L. Horneman te Amsterdam voor diens informaties ter zake.

11 RM Doss. 245, brief letter E nr 22 dd. 25.4.1896 van het Ministerie van Koloniën aan het Munt-College. (Eerstaanwend: de eerste in rang onder zijns gelijken)

12 RM Doss. 245, brief nr 725/652a dd. 1.5.1896 van het Munt-College aan de minister van Financiën.

- idem van Mexico: 558 van 1820/1870
- idem van diverse Zuid- en Centraal-Amerikaanse Staten:
912 van 1818/1870
- halve dubloenen van Spanje:
2 op naam van Karel III vóór 1786
7 op naam van Karel III na 1785
- kwart dubloenen van Spanje:
116 op naam van Karel III (1759-1788), Karel IV
(1788- 1808) en Ferdinand VII (1808-1833)
- kwart dubloenen van Centraal- en Zuid-Amerika:
69 stuks
- 100-realen van Spanje: 1 op naam van Isabella II (1833-1868)
- 80-realen (4 pesetas) van de Filippijnen:
53 op naam van Isabella II
- 20-francstukken van Frankrijk:
2 stuks (oorspronkelijk voor Spaanse goudstukken
aangezien en als zodanig opgegeven)
- sovereigns van Engeland: 9 hele en 7 halve, waarvan geen bijzonderheden
bekend zijn
- Hollandse dukaten: 166 van 1872
- Hollandse dukaten: 72 van 1818-1841[afb. 2-5].

Vele goudstukken bleken gesleten, geschonden of hadden van het vuur geleden. Alle stukken waren echt, behalve een drietal dukaten van 1840, één van 1841 en twee van 1837, die in een andere Munt dan de Nederlandse waren geslagen¹³.

In het eerder vermelde overzicht was in tegenstelling tot de eerste opgave aangegeven dat 21,184 kg (en geen 20,184 kg) goud in de vorm van diverse voorwerpen, staafjes, enz. aanwezig was, hetgeen ook in het 46ste Algemeen Verslag van het Munt-College over 1896 werd vermeld. Toen in juni 1897 een beslissing in zake de gouden voorwerpen was genomen, bleek het verschil met het oorspronkelijk geconstateerde gewicht van 20,184 kg echter op een schrijffout te berusten.

13 RM Doss. 245, Overzicht Schat van Lombok in 1896, opgemaakt door Van Riemsdijk, dd.30.1.1897 en brief nr 1006/988 dd. 19.6.1896 van het Munt-College aan de minister van Koloniën.

2 Nederland, Willem I 1813-1840, dukaat 1822 Utrecht (goud, 21 mm);
collectie Het Nederlands Muntmuseum.

3 Nederland, Willem I 1813-1840, dukaat 1829 Utrecht (goud, 21 mm);
collectie Het Nederlands Muntmuseum.

4 Nederland, Willem I 1813-1840, dukaat 1831 Utrecht (goud, 21 mm);
collectie Het Nederlands Muntmuseum.

5 Nederland, Willem I 1813-1840, dukaat 1837 Utrecht (goud, 21 mm);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

6 Broche op de verovering van de kraton Tjakranegara op Lombok in 1894 (zilver, 36 mm), gemaakt van een Nederlandse rijksdaalder 1850: portret van koning Willem III uitgezaagd, omschrift verwijderd en resterend deel omgevormd tot een (vergulde) maansikkel met de inscriptie TJAKRANEGARA 18-11-1894; collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

financiële afwikkeling van de tweede zending

's Rijks muntmeester, H.L.A. van den Wall Bake, had begin mei 1896 aan het Munt-College medegedeeld dat hij bereid was voor de Spaanse dubloenen *f* 1648 per kg fijn te betalen, omdat vele stukken waren gesleten of beschadigd. Voor de dukaten wilde hij *f* 1650 per kg fijn betalen, maar voor de overige goudstukken slechts *f* 1635 per kg fijn omdat die moesten worden gefineerd. Hij vroeg een beslissing vóór 11 mei e.k.¹⁴.

Het Munt-College legde het voorstel aan de minister van Koloniën voor, waarop deze zich omgaand accoord verklaarde¹⁵. Gelijktijdig werd medegedeeld dat men het ministerie van Binnenlandse Zaken had verzocht naar de fragmenten een onderzoek in te stellen en daartoe werd verzocht na aanmelding gelegenheid tot inspectie te geven¹⁶. De minister van Binnenlandse Zaken, Samuel van Houten (1837-1930), droeg eind mei 1896 het onderzoek van de fragmenten op aan de directeur van het Nederlandsch Museum (bedoeld is het Rijksmuseum in Amsterdam) jhr B.W.F. van Riemsdijk en van de munten aan de directeur van het Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Stenen, dr H.J. de Dompierre de Chaufepié. De heer Joh. van Dissel, docent aan de Indische Inrichting te Delft, zou in Utrecht de opschriften die op sommige voorwerpen voorkwamen, komen ontcijferen. Het

14 RM Doss. 245, brief dd. 4.5.1896 van Van den Wall Bake aan het Munt-College.

15 RM Doss. 245, brief nr 751/675 dd. 6.5.1896 van het Munt-College aan de minister van Koloniën en brief letter E, nr 10 dd. 8.5.1896 van het departement van Koloniën aan het Munt-College.

16 RM Doss. 245, brief letter E, nr 48 dd. 8.5.1896 van het departement van Koloniën aan het Munt-College.

ministerie van Binnenlandse Zaken verzocht op haar beurt de heren in de gelegenheid te willen stellen tot het instellen hunner onderzoekingen¹⁷.

Van den Wall Bake had over de hele affaire geen gras laten groeien. Reeds op 16 juni 1896 deelde hij aan het Munt-College mee alle Spaanse dubloenen van het departement van Koloniën te hebben gekocht, in totaal bevattende 25,843434 kg fijn goud à f 1648 = f 42.589,98. Deze stukken werden niet versmolten, maar als zodanig verkocht, op enkelen na, die gediend hebben om het goudgehalte vast te stellen.

De 1470 dubloenen van Mexico en van diverse Zuid- en Centraal-Amerikaanse Staten waren versmolten tot 39,648 kg bruto en bevatten 34,4643975 kg fijn goud. Ook deze partij was door 's Rijks muntmeester aangekocht tegen f 1635 per kg, die hiervoor dus f 56.349,29 moest betalen. In totaal was 's Rijks muntmeester dus aan het ministerie van Koloniën een bedrag van f 98.939,27 verschuldigd. Hij verzocht opgave waar dit bedrag moest worden gestort, waarop het departement prompt order gaf dit te storten ten kantore van de betaalmeester van 's Rijks Schatkist te Utrecht en de kwitantie na visitatie aan de minister op te zenden.

Het Munt-College zond een gedetailleerd overzicht van de gehaltebepalingen aan de minister van Koloniën¹⁸. Op de smelt van de dubloenen was de gebruikelijke potproef genomen, waarbij een gehalte van 870/1000 was vastgesteld. De afrekening van de dukaten en de overige goudstukken zou eerst later volgen nadat deze door de directeur van het Koninklijk Penningkabinet (KPK) zouden zijn onderzocht. De instructies hiertoe waren reeds eind mei 1896 door het ministerie van Binnenlandse Zaken aan alle betrokkenen verstrekt. Maar De Dompierre bezocht de Munt eerst op 14 juli en liet op 15 juli 1896 verbolgen weten dat bij zijn komst in Utrecht al veel gouden munten waren verkocht: *Gisteren werd door mij de Munt te Utrecht bezocht en kennis genomen van de uit Lombok overgebrachte gouden en zilveren munten. Een aanzienlijk deel der gouden munten was echter reeds voordat mijn komst aan het Munt-College was aangekondigd, verkocht, zoodat ik voor dat deel niet aan de wensch van Uwe Excellentie kan gehoorgeven, om na te gaan of er zich in de collectie gemunt goud en zilver stukken bevonden, gewenscht voor het Koninklijk Penning Kabinet*¹⁹.

De verbolgenheid van De Dompierre komt enigszins vreemd over. Immers hij had eind mei 1896 bericht gekregen van de minister van Binnenlandse Zaken

17 RM Doss. 245, brief dd. 27.5.1896 van het ministerie van Binnenlandse Zaken aan het Munt-College.

18 RM Doss. 245, brief nr 1006/908 dd. 19.6.1896 van het Munt-College aan het ministerie van Koloniën.

19 Vanvugt (1994) 75.

dat een onderzoek in Utrecht moest worden ingesteld, doch ging hiertoe eerst op 14 juli 1896 — zes weken later — over. Daarna duurde het nog tot 12 oktober 1896 — wederom bijna drie maanden later — voordat De Dompierre zijn keuze bekend maakte en dan nog slechts na daartoe door 's Rijks Munt op 10 oktober 1896 schriftelijk te zijn verzocht. Hij had vijf zilveren en elf gouden munten uitgezocht, te weten:

zilver:

- Frankrijk: 5-francstuk 1812
- Spanje: piaster 1818 met klop gekroond wapen van Portugal volgens verordening 1834 (opwaardering tot 870 reis) [afb. 9]
- Mexico: piaster 1832 met klop Kroon Y.II (Isabella II), aangebracht te Manilla tussen 20.12.1834 en 31.3.1837 ten teken dat deze geklopte munt op de Filippijnen mocht circuleren [afb. 21]
- Bolivia: piaster 1833, met eenzelfde klop [afb. 11]
- Bolivia: piaster 1841, met diverse chopmarks [afb. 12].

De vijf zilveren munten wogen tezamen 82 gram.

goud:

- Nederland: 2 dukaten van 1831 en 1837, gewicht 7 g [afb. 4 en 5]
- Spanje: 80-realen 1839 [afb. 8]
- Spanje: 100-realen 1859 [afb. 7]
- Filippijnen: 4-piaster 1863
- Chili: 2-escudos ($\frac{1}{4}$ dubloen) 1838 [afb. 14]
- Chili: 2-escudos ($\frac{1}{4}$ dubloen) 1844 [afb. 15]
- Bogota: 2-escudos ($\frac{1}{4}$ dubloen) 1825 [afb. 10]
- Equador en Colombia: 1 quito 1835 [afb. 20]
- Centraal-Amerika: 2-escudos ($\frac{1}{4}$ dubloen) 1850 [afb. 13]
- Peru: 2-escudos ($\frac{1}{4}$ dubloen) 1829 [afb. 23].

De negen buitenlandse gouden munten wogen tezamen 61 gram.

Men kan zich afvragen welke motieven De Dompierre aan zijn keuze ten grondslag heeft gelegd. Hoogstwaarschijnlijk heeft hij uit de nog aanwezige gouden stukken die munten uitgekozen waarvan nog geen exemplaren in de verzameling aanwezig waren. Stukken van Frankrijk en Engeland zullen ongetwijfeld destijds reeds in de collectie van het Kabinet aanwezig zijn geweest.

Overigens maken de twee uitgekozen Nederlandse dukaten door hun bruine kleur de indruk ook enigszins van de brand te hebben geleden.

Wat de zilveren munten betreft heeft De Dompierre zich kennelijk laten leiden door het feit dat de uitgekozen piasters van een klop waren voorzien. Het zilveren vijf-francstuk van Frankrijk uit 1812 is niet meer in de collectie aanwezig. Het werd in 1955 verkocht en is vervangen door een fraaiere exemplaar met een ander jaartal. Ook het gouden 4-piasterstuk Isabella II Filippijnen 1863, dat in de inventaris 1897 van het KPK is opgenomen, komt niet meer in de computer-inventaris voor. Het zou in of voor 1950 op onverklaarbare wijze zijn verhuisd naar een museum in Rotterdam, maar is daar onvindbaar²⁰.

Daarentegen komt in de computer-inventarislijst van het KPK een vijftal stukken voor, die niet door De Dompierre in Utrecht zijn uitgezocht. Het betreft de volgende gouden munten:

- Chili: 8-escudos 1819 [afb. 16]
- Chili: 8-escudos 1851 [afb. 17]
- Colombia: 8-escudos 1833 [afb. 18]
- Colombia: 8-escudos 1846 [afb. 19]
- Peru: 8-escudos 1840 [afb. 22].

7 Spanje, Isabella II 1833-1868, 100-reaalstuk 1859 (goud, 22 mm);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

8 Spanje, Isabella II 1833-1868, 80-reaalstuk 1839 (goud, 22 mm);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

²⁰ Vanvugt (1994) 100.

9 Spanje, Ferdinand VII 1808-1833, piaster 1818 (zilver, 39 mm), met klopportugees wapen (ingevoerd 1834); collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

10 Bogota, 2-escudos ($\frac{1}{4}$ dubloen) 1825 (goud, 23 mm); collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

Deze vijf munten (van ca. 27 gram) zijn in 1898 door het departement van Koloniën aan het KPK geschonken²¹. Ze staan vermeld in de inventarislijst 1898 van het Penningkabinet onder de nummers 073 t/m 077 als geschenk van de minister van Koloniën afkomstig uit Lombok. De vijf gouden dubloenen hebben deel uitgemaakt van de derde zending, die begin januari 1898 in Amsterdam aankwam en waarover later meer. Er bevinden zich dus thans nog 19 munten, die oorspronkelijk uit de Lombok-schat afkomstig waren, in de collectie van het Penningkabinet. In zijn brief van 12 oktober 1896 bleek De Dompierre het gewicht van de vijf zilveren munten verkeerd te hebben opgegeven. Hij had dit als 82 gram vermeld, doch het bedroeg volgens een schrijven van de Munt van 15 oktober 1896 131 gram. In zijn op 16 oktober 1896 gedateerd antwoord weet De Dompierre deze vergissing aan het copieëren van de brief.

Het Munt-College meldde aan de minister van Koloniën dat de keuze van het KPK bestond uit twee gouden dukaten met een goudwaarde van *f* 11,25 en negen Spaanse en Zuid-Amerikaanse goudstukken met een goudwaarde van *f* 86²². De overige gouden dukaten (166 stuks van 1872 en 70 stuks van

21 Vanvugt (1994) 76 en KPK, inventaris 1898.

22 Vanvugt (1994) 75.

1818/1841) die 808,231 g fijn goud bevatten, had de muntmeester gekocht à f 1650 per kg fijn, zodat hij een bedrag van f 1333,58 verschuldigd was. De resterende 132 gouden munten waren versmolten en hadden 764,313 g fijn goud à f 1635 opgeleverd, dus f 1249,65. Er werd dan ook prompt f 2583,23 bij de betaalmeester van 's Rijks Schatkist in Utrecht gestort. Natuurlijk vroeg de muntmeester wat er met de gouden voorwerpen moest gebeuren. Uit het antwoord bleek dat de munten uitgezocht door de directeur van het KPK ter beschikking konden worden gesteld of opgestuurd. Zij werden aan genoemden directeur overgegeven *zonder dat de waarde dier 16 gouden en zilveren munten met het Munt-College verrekend werd*²³. Inzake de gouden voorwerpen was nog geen beslissing genomen; die moesten onder berusting worden gehouden.

In zijn antwoord van 17 november 1896 gaf het Munt-College een volledig overzicht van de gehele gang van zaken²⁴. De gouden munten waren in de loop van 1896 opgeruimd. Het ministerie van Koloniën had er in totaal f 101.522,50 voor ontvangen.

Het zilver bleek nog volledig aanwezig. Slechts vijf zilveren munten waren aan het KPK afgestaan, waarvan nogmaals gewag werd gemaakt. Blijkbaar achtte het Munt-College het niet juist dat het KPK de munten voor niets had gekregen, want opnieuw werd vermeld dat noch voor de gouden munten, noch voor de zilveren verrekening had plaatsgevonden. Zelf had het Munt-College vijf gouden dukaten voor zijn verzameling uitgezocht waarvoor het f 28,30 had betaald. Volgens de catalogus toegevoegd aan het Algemeen Verslag van het Munt-College over 1899 betrof het dukaten van 1822, 1829, 1831 alsmede twee stuks van 1839.

Inmiddels waren ook de gouden en zilveren voorwerpen, fragmenten e.d. aan een onderzoek onderworpen. Eind 1896 was echter nog steeds geen beslissing genomen wat er met de stukken moest gebeuren, zodat ze, evenals de zilveren munten, onder berusting van het Munt-College bleven.

Eerst eind juni 1897 kwam het departement van Koloniën op de zaak terug²⁵. Het in bewaring zijnde goud moest worden verkocht, het zilver omgesmolten voor pasmunt ten behoeve van Nederlandsch-Indië. Het Munt-College schakelde hiertoe direct de Affineerfabriek W.A. van Dorp te Amsterdam in om één en ander af te wikkelen en het goud te verkopen.

23 *Zesenvertigste Algemeen Verslag van het Munt-College over 1896* (Utrecht 1897).23.

24 RM Doss. 245, brief nr 1893/1795 dd. 17.11.1896 van het Munt-College aan het ministerie van Koloniën.

25 RM Doss. 245, brief nr E1/26 dd. 24.6.1896 van het ministerie van Koloniën aan het Munt-College.

Bij nauwkeurige naweging bleek de voorraad gouden voorwerpen te bestaan uit 20,203 kg, *19 gr meer dan in eenige hierover handelende stukken vermeld*. Na versmelting leverde deze hoeveelheid twee baren op met een totaalgewicht van 20,1304 kg en een gehalte van 878,18/1000. Bij het gehalte-onderzoek ging 0,00465 kg verloren. Grenailles en een goud kroonlijstje, dat aan een zilveren voorwerp was bevestigd, leverde na versmelting nog een baartje van 0,281 kg op. Dit baartje had een gehalte van 799/1000 en woog na onderzoek 0,2805 kg. In de drie baren was na affinage 17,898150 kg fijn goud aanwezig; Het smeltverlies bedroeg 0,06319 kg. Ofschoon de heer J. Haagen-Smit, essayeur van het Munt-College, de Affineerfabriek Van Dorp had verzocht het goud na affinage terug te leveren bleek dit bij ontvangst van zijn verzoek als gevolg van een misverstand direct te zijn verkocht.²⁶

Voor het affineren werd 2 ‰ van het goudgewicht berekend, hetgeen neerkwam op 0,0408125 kg. Verkocht werd 17,8573375 kg à *f* 1650, dat in totaal *f* 29.464,60 opbracht. Hierop werd nog het essaieerloon voor fijne baren van *f* 6 in mindering gebracht. Het ministerie van Koloniën ontving dus *f* 29.458,60²⁷.

verwerking van het zilver van de tweede zending

Hoewel bij ontvangst in Utrecht het zilvergewicht op 130,209 kg was vastgesteld²⁸, bleek toen de partij in bewerking werd genomen, slechts 119,507 kg ongeaffineerd zilver aanwezig. Het geheel was in ernstige mate met kool, zand en stenen verontreinigd. Ook bleek dat de randen van de zilveren schotels en borden soms waren opgevuld met koper- of ijzerdraad tot een dikte van 5½ mm²⁹.

Het zilver — behalve de muntstukken — werd in Utrecht in twee partijen tot baren versmolten. De eerste partij bestond uit samengesmolten rijksdaalders en de gave stukken zilver. De versmelting leverde twee baren op met een totaalgewicht van 57,399 kg met een gehalte van 0,923335 (52,998505 kg fijn).

De tweede partij, die voornamelijk bestond uit brokstukken van zilveren voorwerpen, bleek nog goud te bevatten. Het goudgehalte werd op 2% geschat, zodat besloten werd ook dit zilver te laten affineren. De Affineerfabriek Van

26 RM Doss. 245, brief dd. 9.7.1897 van de Affineerfabriek Van Dorp aan Van den Wall-Bake.

27 RM Doss. 245, brief dd. 2.8.1897 van de Affineerfabriek Van Dorp aan 's Rijks Munt. Er resteerde nog een bedrag in het voordeel van de Affineerfabriek van *f* 84,89 uit vorige transacties, zodat per assignatie op het Agentschap van DNB te Utrecht *f* 29.373,71 werd betaald.

28 *Zesenvoertigste Algemeen Verslag van het Munt-College over 1896* (Utrecht 1897) 22.

29 RM Doss. 245, brief nr 1354/1243 dd. 13.7.1897 van het Munt-College aan de minister van Koloniën.

Dorp te Amsterdam bleek hiertoe bereid tegen een loon van $1\frac{1}{2}$ g goud (*f* 2,47) per kg grof zilver. Opgestuurd werd:

— één baar zilver nr 3:	26.985 kg
— één baar zilver nr 4:	24.366 kg
— één bol met snipperlingen:	7.308 kg
	<hr/>
totaal:	58.651 kg.

Er bleek 1,173020 kg fijn goud aanwezig. Na aftrek van het overeengekomen loon van $1\frac{1}{2}$ g goud per kg grof zilver ($58,651 \times 1\frac{1}{2} = 87,9765$ g) bleef 1,0850435 kg fijn goud over, dat werd verkocht voor *f* 1648 per kg en dus *f* 1788,15 opbracht³⁰.

Het zilver werd per Van Gend & Loos naar Utrecht geretourneerd. Het betrof in totaal 49.693 kg met een gehalte van 0,9985 zijnde 49.618,46 kg fijn³¹.

Onder bewaring van het Munt-College resteerden daarna alleen nog de zilveren munten, te weten:

- 7796 dollars
- 95 vijf-francstukken
- 7 drie-guldenstukken
- 2 dukatons
- 717 Indische guldens
- 2125 geschonden rijksdaalders.

Deze munten werden in de loop van 1898 opgeruimd. Verkocht werden 113 vijf-francstukken, die *f* 266,96 opbrachten. Een verklaring voor het aantal van 113 stuks, terwijl steeds gesproken werd over 95 stuks, heb ik niet kunnen vinden.

De stukken die voor de circulatie ongeschikt waren en die hoofdzakelijk bestonden uit dollars, geschonden rijksdaalders en Nederlandsch-Indische guldens, werden versmolten. Hiervan bedroeg de totale fijn zilverinhoud 244,629949 kg.

Uit het tweede gedeelte van de Lombok-schat werd in totaal 347,2469 kg fijn zilver verkregen, inclusief het van de voorwerpen afkomstige zilver. Dit werd in 1898 gebruikt voor de vervaardiging van zilveren pasmunt voor Nederlandsch-Indië³².

30 Gelijktijdig werden ook nog 74.452 kg valse uit Nederlandsch-Indië, maar niet uit Lombok, afkomstige zilveren munten versmolten. Hiervan bedroeg de opbrengst 70,051886 kg zuiver zilver, dat werd verkocht à *f* 46 per kg en dus *f* 3.222,39 opbracht.

31 *Zevenenveertigste Algemeen Verslag van het Munt-College over 1897* (Utrecht 1898) 11.

32 *Achtenveertigste Algemeen Verslag van het Munt-College over 1898* (Utrecht 1899) 13.

verantwoording aan de Algemene Rekenkamer

Het departement van Koloniën deelde op 23 augustus 1897 aan het Munt-College mede, dat de Algemene Rekenkamer had verzocht rekening en

11 Bolivia, piaster 1833 (zilver, 39 mm), met klop Kroon Y II (Manilla 1834-1837);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

12 Bolivia, piaster 1841 (zilver, 39 mm), met diverse chopmarks;
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

13 Centraal-Amerika, 2-escudos 1850 (goud, 23 mm);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

14 Chili, 2-escudos 1838 (goud, 22 mm);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

15 Chili, 2-escudos 1844 (goud, 23 mm);
collectie Het koninklijk Penningkabinet.

16 Chili, 8-escudos 1819 (goud, 38 mm);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

17 Chili, 8-escudos 1851 (goud, 35 mm);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

verantwoording van de Lombok-schat in te zenden en daarbij over te leggen:

- a) proces-verbaal van overgave van de Nederlandsche Bank
- b) proces-verbaal van gehaltebepaling en versmelting der verkochte munten
- c) proces-verbaal van overname door de directeur van het Penningkabinet
- d) proces-verbaal van koop en verkoop der te gelde gemaakte gouden muntstukken
- e) machtiging van de minister van Koloniën tot afstand der sub c bedoelde munten.

De rekening diende vóór 15 september 1897 te worden ingediend.

Met zijn brief van 10 september 1897 zond het Munt-College een zeer gedetailleerd overzicht aan de Rekenkamer³³. Deze begon met een opgave van de ontvangen, verkochte, afgestane en nog te verantwoorden munten, terwijl ook de gewichten van de voorwerpen werden opgevoerd. De opbrengsten werden gespecificeerd vermeld en de stortingen bij de betaalmeester te Utrecht als volgt opgegeven:

— 1 juli 1896	— nr 3664:	f	98.939,27
— 14 nov. 1896	— nr 6033:	“	2.583,23
— 22 juli 1897	— nr 4273:	“	29.458,60
— 11 aug. 1897	— nr 4634:	“	1.788,15
			<hr/>
totaal:		f	132.769,25.

Men eindigde met de volgende verklaring:

Het Munt-College verklaart in vorenstaande rekening alles te hebben in ontvang gebracht, wat ter zake daarin vermeld, door het Munt-College ontvangen is of had moeten worden, zonder iets te hebben verzwegen of achtergehouden; voorts niets daarin in uitgaaf te hebben gebracht, dat niet werkelijk uitgegeven is en voor de gedane betalingen geene giften of gaven te hebben genoten of te zullen genieten directelijk of indirectelijk, maar zoodanig te hebben betaald als zulks volgens de aan het Munt-College gegeven instructiën behoorde te geschieden — stellende het College zich tevens verantwoordelijk voor het onder zijne bewaring gebleven zilver, bestaande uit:

- a) 57,399 kg van een gehalte ad 923,335 duizendsten,
- b) 49,693 kg van een gehalte ad 998,5 duizendsten,

33 RM Doss. 245, brief nr 1714/1594 dd. 10.9.1897 van het Munt-College aan de Algemene Rekenkamer.

- c) de volgende muntstukken:*
7796 dollars
95 vijf Franc stukken
7 driegulden stukken
2 dukatons
717 Indische guldens
2125 geschonden rijksdaalders.

Aan de verantwoording was toegevoegd:

- 1) proces-verbaal van in ontvangstname en verificatie van het van de Nederlandsche Bank ontvangen materiaal
- 2) proces-verbaal betreffende gewicht en gehalte der gouden muntstukken
- 3) proces-verbaal van versmelting der gouden muntstukken
- 4) proces-verbaal van koop en verkoop der gouden muntstukken
- 5) proces-verbaal betreffende versmelting en gehalte van de gouden en zilveren voorwerpen
- 6) proces-verbaal betreffende koop en verkoop van het te gelde gemaakte goud
- 7) proces-verbaal betreffende de overname van gouden en zilveren muntstukken door de directeur van het KPK.

De Algemene Rekenkamer bleek niet zonder meer accoord te kunnen gaan met de toegezonden stukken en vroeg toelichting over drie zaken³⁴:

- 1) de gouden voorwerpen waren verantwoord met 20,203 kg terwijl het Verslag van het Munt-College over 1896 op blz. 22 21,184 kg aangaf.
- 2) het proces-verbaal nr 1 betreffende de in ontvangstneming behoorde te zijn medeondertekend door de directie van de Nederlandsche Bank
- 3) in het proces-verbaal nr 7 ontbrak de handtekening van de directeur van het KPK.

De Rekenkamer retourneerde alle stukken en verzocht deze onder toelichting en in bovengenoemde zin aangevuld te retourneren vóór 1 november 1897. Het Munt-College stelde zich direct zowel met het KPK als met de Nederlandsche Bank in verbinding, waarbij de processen-verbaal werden teruggestuurd. Het KPK zond het getekende proces-verbaal omgaand retour, maar de Nederlandsche Bank maakte bezwaren. Zij stelde dat het verzoek der Algemene Rekenkamer haar wel enigszins vreemd voorkwam. De schat was van het departement van Koloniën in verzegelde kisten in bewaring genomen en

34 RM Doss. 245, brief nr 7 RT 11 dd. 4.10.1897 van de Algemene Rekenkamer aan het Munt-College.

die kisten waren geopend door en geïnventariseerd onder toezicht van dit departement, zonder enige aansprakelijkheid of medewerking van de zijde der Bank. De Nederlandsche Bank wenste dan ook dat in het hoofd van het proces-verbaal een wijziging zou worden aangebracht waaruit bleek dat de kisten waren overgenomen van het departement van Koloniën en toegezonden door de directie van de Nederlandsche Bank. Wel was de directie bereid deze verklaring zelf onder het proces-verbaal te stellen. Bovendien werd nog opgemerkt, dat volgens de aantekeningen van de referendaris van het departement van Koloniën twee zilveren dollars meer waren toegezonden dan in het proces-verbaal vermeld. De Nederlandsche Bank retourneerde daarom op haar beurt het proces-verbaal met verzoek tot rectificatie³⁵.

In een uitvoerig schrijven gaf het Munt-College een overzicht van de wijze van vormgeving van de door haar opgemaakte processen-verbaal. Uitgegaan werd van de in de laatste jaren bij de inontvangstneming van onbruikbare zilveren pasmunt, overgemaakt door de Nederlandsche Bank en de betaal-

18 Colombia, 8-escudos (dubloen) 1833 (goud, 38 mm);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

19 Colombia (Nova Granada), 8-escudos 1846 (goud, 37 mm);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

35 RM Doss. 245, brief dd. 13.10.1897 van de Nederlandsche Bank, afd. Secretarie aan het Munt-College.

20 Equador en Colombia, 1 quito 1835 (goud, 23 mm);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

meesters, in acht genomen regels, die tot dusverre tot geen opmerkingen van de zijde van de Rekenkamer hadden geleid. Maar wel stelde het Munt-College niet te hebben verondersteld dat de Rekenkamer ondertekening door de Nederlandsche Bank zou verlangen, *allicht hadden wij in dat geval aan dat stuk een anderen vorm gegeven.*

Het Munt-College had tot haar genoegen vernomen dat de directie van de Nederlandsche Bank bereid was zelf een aanvullende verklaring aan het proces-verbaal toe te voegen, zodat zij dit derhalve opnieuw aan de Bank toezond, teneinde het nodige te verrichten.

Wat de twee ontbrekende zilveren dollars betrof, bleef het Munt-College erbij dat bij ontvangst van de zending slechts 7800 dollars door haar waren aangetroffen. Ze opperde de mogelijkheid dat de twee ontbrekende stukken zich onder de samengesmolten rijksdaalders zouden hebben bevonden en niet als zodanig waren herkend. Van dit tekort had het Munt-College overigens de minister van Koloniën al op 1 mei 1896 in kennis gesteld³⁶. Op 18 oktober 1897 zond de Nederlandsche Bank het proces-verbaal voorzien van de gewenste verklaring aan het Munt-College terug.

Direct daarop zond het Munt-College de stukken opnieuw aan de Algemene Rekenkamer toe³⁷. Uitvoerig werd ingegaan op het gewicht van de diverse gouden voorwerpen. Dit was in het Muntverslag over 1896 met 21,184 kg foutief vermeld en moest 20,184 kg luiden, zoals bij eerste weging bevonden. Bij een latere meer nauwkeurige weging werd het gewicht vastgesteld op 20,203 kg, dus 19 g hoger *waarvoor het ook, ten blijke van de juistheid, door den koper is overgenomen.* Dit laatste gewicht werd ook in het 47ste Algemeen Verslag van het Munt-College over 1897 vermeld. Voorts voegde het Munt-College de door de Nederlandsche Bank respectievelijk het Penningkabinet aangevulde en getekende processen-verbaal bij.

36 RM Doss. 245, brief nr 1977/1862 dd. 15.10.1897 van het Munt-College aan de directie van de Nederlandsche Bank.

37 RM Doss. 245, brief nr 2012/1901 dd. 19.10.1897 van het Munt-College aan de Algemene Rekenkamer.

Bij resolutie van 1 november 1897 nr 639 werd de door het Munt-College op 10 september 1897 opgestelde geldelijke verantwoording goedgekeurd.³⁸

derde zending

De derde en laatste partij van de Lombok-schat kwam in de eerste dagen van januari 1898 in Amsterdam aan en bestond uit:

- 45 gouden plaatjes
- 1 gouden beenring
- 10 gouden dubloenen.

Op 12 januari 1898 besloot de minister van Koloniën een vijftal dubloenen aan het Penningkabinet af te staan en gaf daartoe de nodige instructies aan de heer

21 Mexico, piaster 1832 (zilver, 39 mm), met klok Kroon VII (Manilla 1834-1837);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

22 Peru, 8-escudos 1840 (goud, 37 mm);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

38 *Zevenenveertigste Algemeen Verslag van het Munt-College over 1897* (Utrecht 1898) 11.

23 Peru, 2-escudos 1829 (goud, 23 mm);
collectie Het Koninklijk Penningkabinet.

A.P. Obermeijer, referendaris bij het Koloniaal Etablissement te Amsterdam.³⁹ Waarschijnlijk heeft de minister dit besluit genomen op grond van de eerder besproken brief van De Dompierre van 15 juli 1896. De munten werden aan de minister van Binnenlandse Zaken gezonden, die op 24 januari 1898 de ontvangst bevestigde: *De vijf mij geworden dubloenen zijn aan den Directeur van het Koninklijk Penningkabinet ter hand gesteld*⁴⁰.

De gouden plaatjes, de beenring en de overige vijf dubloenen werden door het departement van Koloniën aan het Munt-College in Utrecht gezonden met verzoek het materiaal te gelde te willen maken, de opbrengst te willen storten bij 's Rijks betaalmeester en de rekening en verantwoording te willen toezenden aan de Algemene Rekenkamer in de vorm zoals op 10 september 1897 was gedaan⁴¹. De verzending vond op 3 februari 1898 plaats. De toegezonden voorwerpen bleken tesamen 1,192 kg te wegen. De afgifte van de vijf dubloenen aan het Penningkabinet werd niet vermeld.

Uiteraard werd een ontvangstbewijs gevraagd, dat op 4 februari 1898 werd verzonden.

Reeds begin maart bleek de opdracht te zijn uitgevoerd⁴². Het goud was versmolten en aan de muntmeester verkocht. Na versmelting bedroeg het gewicht 1,186925 kg en het gehalte 0,87234375.

financiële afwikkeling van de derde partij

Het fijn goudgewicht bedroeg 1,03303275 kg dat *f* 1650 per kg opbracht. De opbrengst na aftrek van het *essailoon der fijne baar ad f 1,50* bedroeg *f* 1703,00½, welk bedrag bij de betaalmeester te Utrecht werd gestort volgens kwitantie nr 1175 dd. 28.2.1898.

39 Algemeen Rijksarchief (ARA), Archief van het ministerie van Koloniën, dossier 5240, verbaal nr. 63 dd. 29.1.1898.

40 ARA, Archief Koloniën, brief van het ministerie van Koloniën, nr 70 LaA3 dd. 15.1.1898 en brief van het ministerie van Binnenlandse Zaken, nr 187 afd. KW, dd 24.1.1898.

41 RM doss. 245, brief letter A3, nr 63 dd. 29.1.1898 van het departement van Koloniën aan het Munt-College.

42 RM Doss. 245, brief nr.333/270 dd. 1.3.1898 van het Munt-College aan de minister van Koloniën.

Het Munt-College had een op 1 maart 1898 gedateerde rekening en verantwoording voor de Algemene Rekenkamer opgemaakt en in drievoud aan haar brief voor de minister van Koloniën toegevoegd. De brief ging vergezeld van een drietal processen-verbaal en wel:

- 1) proces-verbaal wegens in ontvangstname, verificatie en weging
- 2) proces-verbaal wegens versmelting en gehalte bepaling
- 3) proces-verbaal wegens verkoop aan de muntmeester.

De Algemene Rekenkamer zond de afrekening terug met verwijzing naar de Wet van 5 oktober 1841 (Stbl. nr 40) art. 52 en 53. Het proces-verbaal van overgave door het Koloniaal Etablissement te Amsterdam diende te worden medeondertekend door de referendaris van dit instituut. De Rekenkamer vroeg om vóór 20 mei 1898 te antwoorden⁴³. Het Munt-College legde het verzoek voor aan het Koloniaal Etablissement, dat er omgaand aan voldeed⁴⁴. Nadat het Munt-College de documenten opnieuw aan de Algemene Rekenkamer had doen toekomen⁴⁵, keurde deze instantie bij Resolutie van 23 juni 1898 nr 8 R de afrekening tot een bedrag van f 1703,00½ goed.

Ook met de verklaring van het ministerie van Koloniën dat vijf dubloenen aan het Penningkabinet waren afgestaan, zoals in de brief van 15 januari 1898 vermeld, kon de Algemene Rekenkamer geen genoegen nemen. Zij verzocht Koloniën een verklaring van de directeur van het Penningkabinet te willen doen toekomen dat de vijf dubloenen waren ontvangen via het ministerie van Binnenlandse Zaken⁴⁶. De betreffende verklaringen werden tenslotte door alle betrokkenen ten genoegen van de Algemene Rekenkamer ondertekend en aan haar opgezonden, hetgeen blijkt uit haar brief van 25 mei 1898.

conclusie

De facto had de vorst van Mataram in 1843 de Nederlandse soevereiniteit over zijn gebied erkend. Nederland had zich weliswaar niet veel aan Lombok gelegen laten liggen, maar kon toch bezwaarlijk dulden dat er in een onder haar gezag vallend gebied onlusten uitbraken, temeer daar de Sasaks, als oorspronkelijke bewoners van Lombok, om Nederlandse interventie hadden verzocht. Het Nederlandse ingrijpen mag dan ook — zeer zeker destijds — als normaal worden beschouwd.

43 RM Doss. 245, brief nr 4RT1 dd. 28.4.1898 van de Algemene Rekenkamer aan het Munt-College.

44 RM Doss. 245, brief nr 750/622 dd. 10.5.1898 van het Munt-College aan het Koloniaal Etablissement te Amsterdam en antwoordbrief dd. 13.5.1898.

45 RM Doss. 245, brief nr 792/658 dd. 17.5.1898 van het Munt-College aan de Algemene Rekenkamer.

46 ARA, Archief Koloniën, dossier 5274, verbaal nr 8 dd. 25.5.1898 en nr 4 RT 1 dd. 28.4.1898 van de Algemene Rekenkamer aan de minister van Koloniën.

Economisch gezien werden de hoge verwachtingen, die in Nederland omtrent de Lombok-schat waren gekoesterd, niet beantwoord. De opbrengst van de versmolten gouden en zilveren voorwerpen en van de munten viel in feite tegen.

De militaire operatie kostte de Nederlandse schatkist ruim *f* 2½ miljoen, volgens een opgave uit Indië exact *f* 2.656.917⁴⁷. Zoals uit bovenstaande uitéénzetting blijkt bedroeg de opbrengst met inbegrip van de toegezegde oorlogsschatting slechts ruim *f* 661.000. Nederland legde dus op de operatie *f* 1.839.000 toe. Bovendien werd de gehele opbrengst ten gunste van de Indische begroting gebracht en het zilver uitsluitend gebruikt ten behoeve van de muntcirculatie in Nederlandsch Oost-Indië.

Indien ook rekening wordt gehouden met de kostbaarheden, die in de diverse musea werden geplaatst, is de geldswaarde vanzelfsprekend niet nauwkeurig op te geven, maar zou toch zeker op ruim *f* 1 miljoen mogen worden becijferd. Van deze kostbaarheden werden diverse voorwerpen, die voor de culturele geschiedenis van Indië van belang mochten worden geacht, in het Bataviaasch Museum ondergebracht, terwijl het grootste deel van de naar Nederland overgebrachte collectie in 1978 aan de Indonesische regering, als rechtsopvolger van de radja van Lombok, is teruggegeven.

dankzegging

Met dank aan de inmiddels overleden prof. dr H. Enno van Gelder, die ook dit keer weer de moeite had genomen het concept uitvoerig met mij te bespreken en van wiens gewaardeerde opmerkingen ik een dankbaar gebruik heb gemaakt. Voorts dank ik drs A.A.J. Scheffers, conservator van Het Nederlands Muntmuseum te Utrecht, voor de beschikbaarstelling van diverse gegevens en drs H.W. Jacobi, conservator van Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet te Leiden, voor zijn bereidwillige beschikbaarstelling van het fotomateriaal en zijn informatie inzake de kloppen.

summary

Coins from the Lombok treasure. Dutch sovereignty over Lombok, an island east of Java, was recognized in 1843, though in reality it was controlled by one of the rajahs of Bali. Until August 1894 the Dutch administration had not taken much interest in this territory. A change came when the original inhabitants of Lombok rebelled against Balinese rule, and called in the help of the Dutch East-Indian army. After heavy fights, in which more than a hundred Dutch soldiers died, the palace of the rajah was finally shot into flames and seized. As a result, a considerable treasure fell into Dutch hands.

This booty consisted of coins, jewels, precious stones, and various manuscripts. After preliminary sifting in the capital Batavia, a number of objects were transferred to the Batavian Society,

47 Vanvugt (1994) 52.

but the bulk of the treasure was shipped to the Netherlands in three parcels. Among the objects were 230 kg gold and 700 kg silver coins. In the present article only the coins are discussed in detail.

The first parcel, which arrived in the Netherlands at the beginning of December 1895, consisted exclusively of partly melted down *rijksdaalders* to the value of f 600.000.-. They were all converted into quarter guilders and 1/10 guilders for the Dutch East Indies at the Utrecht Mint.

The second parcel arrived in Amsterdam in February 1896. It consisted of more than 14.000 gold and silver coins. This shipment also contained a number of gold and silver objects, the value of which had been estimated too high in Batavia. Moreover, many of them had been damaged by fire, and many of the precious stones proved to be false. These objects were distributed over several museums. It also turned out that the specification of the contents of the eight cases in which the material has been transported was not correct. New inventories had to be made as much as twice. The gold coins were partly sold, partly melted down. The silver ones were all melted down, and this metal was used in 1898 for the manufacture of small change for the Dutch East Indies.

Five silver and eleven gold coins were added to the collection of the Royal Coin Cabinet, followed later on by another five gold coins from the third shipment, Nineteen of these pieces are still to be found in this collection.

The sale of the gold coins from the second shipment yielded f 101.500.-, while it turned out that the silver in this parcel also contained some gold, which brought in f 1.790.-. The General Auditor's Office cleared the final settlement, after having raised some objections initially, on 1 November 1897.

The third shipment arrived in Amsterdam in January 1898. It contained a number of gold objects and ten gold coins. Five of these were presented to the Royal Coin Cabinet. The rest was melted down, which brought in f 1.700.-. The final settlement of the contents of this parcel, too, was approved by General Auditor's Office on 23 June 1898.

From an economic point of view the Lobok treasure did not meet the high expectations of the Netherlands. The military operation cost the country more than two and a half million guilders, while the proceeds of the treasure were only upwards of f 600.000.-. The larger part of the precious objects had either stayed behind in Batavia, or were given back to Indonesia in 1978.